



### دوره بازگشت و پیداری

چنان که خواندیم سبک بازگشت، تغییر و تحول چندانی در شیوه‌ها و ویژگی‌های سخن به وجود نیاورد، بلکه بازگشتی به دوره‌های خراسانی و عراقی بود. از آنجا که ویژگی‌های این دو سبک در پایه‌های دهم و یازدهم بیان شده است، در این درس سبک دوره پیداری را بررسی می‌کنیم:

### پرسی سبک شعر در دوره پیداری

#### الف) سطح زبانی:

- ۱) سادگی و روانی از بارزترین ویژگی‌های زبان شعر عصر پیداری است؛
- ۲) شعر این دوره به دلیل موقعیت اجتماعی و انقلابی، قابل فهم برای عامه مردم است؛
- ۳) توجه به مردم و استفاده از شعر برای آگاه‌سازی آنان در این دوره، سبب شده بود که شاعران، شعر را متناسب با زبان و فهم مردم عادی، محاوره‌ای بیان کنند؛
- ۴) شعر در این دوره عمومیت یافت و به عنوان زبان بُرنده نهضت در اختیار روزنامه‌ها قرار گرفت؛
- ۵) در شعر برخی از شاعران این دوره، توجه به واژگان کهن مشاهده می‌شود؛ کاربرد واژه‌هایی مثل «بادافره، خلیدن، گلخن و ...» از این دست هستند؛
- ۶) دایره واژگانی شعر، با توجه به ارتباط با اروپا و ظهور علوم و فنون جدید، گسترش یافت و بسیاری از واژه‌های نو و فرنگی از جمله واژه‌ها و اصطلاحات انگلیسی، روسی، فرانسوی و ترکی وارد شعر شد.
- ۷) کم‌توجهی به کاربرد جمله‌ها و ترکیب‌های زبانی در شعر دوره پیداری.

ویژگی‌های  
زبانی شعر  
دوره پیداری

عواملی که در کم‌توجهی به کاربرد جمله‌ها و ترکیب‌های زبانی در شعر دوره پیداری نقش داشته‌اند؛ عبارتند از:

- ۱- اغلب شاعران صرفاً به محتوا گرایش داشتند؛
- ۲- برخی شاعران تسلط کافی بر ادبیات کهن نداشتند؛
- ۳- شاعران برای آگاه‌سازی مردم و انتشار آثار در روزنامه‌ها ناگزیر بودند به شتاب شعر بسرایند.

شاعران دوره پیداری، به دو دسته تقسیم می‌شوند:

- ۱- گروهی مانند «ملک الشعراى بهار» و «ادیب‌الممالک فراهانی» با آگاهی از سنت‌های ادبی، به زبان پرصلابت گذشته وفادار ماندند.
- ۲- گروهی دیگر به زبان ساده و صمیمی کوچه و بازار روی آوردند و از واژه‌ها و اصطلاحات موسیقی عامیانه و حتی واژه‌های فرنگی بهره بردند؛ مانند «سید اشرف‌الدین گیلانی» معروف به «نسیم شمال»، و «عارف قزوینی».

## از دیدگاه قالب‌های شعری

قالب‌های شعری در عصر بیداری کم و بیش مانند گذشته ادامه یافت و تغییر چندانی نداشت. توجه به قالب‌های قصیده و مثنوی در شعر «ملک‌الشعراى بهار» و «ادیب‌الممالک فراهانی» بیشتر است؛ اما دیگر شاعران این دوره که به زبان مردم کوچه و بازار شعر می‌گفتند، به قالب‌هایی مثل «مستزاد و چهارپاره» و نیز سرودن «ترانه و تصنیف» رغبت بیشتری داشتند. این گرایش به قالب‌های کم‌کاربرد یا نوین به تدریج زمینه را برای ظهور شعر نو فراهم کرد.

## از دیدگاه کاربرد آرایه‌های ادبی

شاعرانی که بیشتر به زبان مردم عادی شعر می‌گفتند، به آرایه‌های بیانی و بدیعی و سنت‌های ادبی کمتر پای‌بند بودند و شعر را وسیله‌ای برای بیان مقاصد خود می‌دانستند.

## از دیدگاه تخیل

شاعران دوره بیداری، تخیلات سراینده‌گان پیشین را در نظر داشتند و گاه با تأثیرپذیری از اوضاع اجتماع، نوآوری‌هایی در عرصه تخیل پدید آوردند. نمونه این تخیلات را در پاره‌ای از اشعار میرزاده عشقی می‌توان دید.

## از دیدگاه موسیقی و عروض

گروه سنت‌گرا، بسیار پایبند به سنت‌های ادبی بودند؛ اما گروهی که مطابق زبان کوچه و بازار شعر می‌سرودند، پایبندی و التزام کمتری به آن داشتند.

## ج) سطح فکری:

شعر مشروطه همراه با تغییرات زمانه از نظر درون‌مایه نیز تحول چشمگیری داشت و به موازات حضور مردم در سیاست و اجتماع، مضامین و اندیشه‌های تازه به شعر وارد شد. نگرش شاعران و نویسندگان نسبت به جهان بیرون تغییر یافت و از کلی‌نگری و ذهنیت‌گرایی به جزئی‌نگری و عینیت‌گرایی تغییر کرد. مضامین کلی و ذهنی، مسائل اخلاقی، عارفانه‌سرایی و غزل‌گویی که با ساخت فرهنگ و جامعه گذشته ما هماهنگ بود، تا حد زیادی کارایی خود را از دست داد و مضامین سیاسی، اجتماعی و وطنی رونق یافت.

## شاخص ترین درون مایه‌های شعر عصر بیداری

- ۱- آزادی: مفهوم آزادی در شعر این دوره، مترادف با مفهوم دموکراسی غربی است و بیان‌کننده این معناست که مردم علاوه بر این که حقوق و آزادی‌های فردی دارند، در جامعه و سرنوشت سیاسی و اقتصادی خود نیز دارای حق و اختیار هستند.
- ۲- وطن: وطن به عنوان سرزمینی که مردمی با مشترکات قومی، فرهنگی و زبانی در آن زندگی می‌کنند، در این دوره وارد شعر و ادبیات فارسی شد و بسیار مورد توجه بزرگانی مانند «ملک الشعرای بهار»، علامه دهخدا و ادیب الممالک فراهانی» قرار گرفت.
- ۳- قانون: بر پایه مشاهداتی که اروپارفتگان و روشن‌فکران از ملل متمدن قانونمند داشتند، مضمون قانون و قانونمداری در سخن شاعران و نویسندگان راه یافت و بنیادی‌ترین تفکر و خواست مشروطه‌خواهان گردید.
- ۴- تعلیم و تربیت جدید: با ظهور مطبوعات و گسترش آن در جامعه، آگاهی همگانی افزایش یافت و لزوم تعلیم و تربیت عمومی با نگاه جدید آن، مورد توجه مردم قرار گرفت. شاعران نیز به این موضوع، توجه کامل داشتند.
- ۵- توجه به مردم: از بارزترین ویژگی‌های ادبیات دوره بیداری «توجه به مردم» است. شاعران در این دوره به انعکاس خواست‌ها و علاقه‌های توده مردم پرداختند. نیازها و کاستی‌های محرومان جامعه را موضوع سخن خود قرار دادند و به دفاع از کارگران و ضعیفان توجه داشتند. «ابوالقاسم لاهوتی» و «فرخی یزدی» از شاخص‌ترین شاعران این حوزه‌اند. همچنین جایگاه زنان در اجتماع نیز مورد توجه بیشتر شاعران عصر بیداری قرار گرفت.
- ۶- دانش‌ها و فنون نوین: ضرورت‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی موجب توجه به دانش‌ها و فنون نوین شد و در کنار دیگر روش‌فکران، شاعران نیز به این موضوع پرداختند و مضامین و اصطلاحات و واژگان مربوط به آن، در سخنانشان فراوان به چشم می‌خورد.

### شاخص‌ترین

### درون مایه‌های

### شعر عصر

### بیداری

این ویژگی‌ها را در شعر زیر می‌توان یافت:

<p>دست خود ز جان شستم از برای آزادی می‌دوم به پای سر در قفای آزادی ناخدای استبداد با خدای آزادی می‌توان تو را گفتن پیشوای آزادی دل نثار استقلال، جان فدای آزادی</p>	<p>آن زمان که بنهادم سر به پای آزادی تا مگر به دست آرم دامن وصالش را در محیط طوفان‌زا ماهرانه در جنگ است دامن محبت را گر کنی ز خون رنگین فرخی ز جان و دل می‌کند در این محفل</p>
---	---

## بررسی سبک نثر دوره بیداری

از آغاز سلطنت ناصرالدین‌شاه تا پدید آمدن مشروطیت، نثر فارسی که از زمان قائم مقام فراهانی تا حدودی از پیچیدگی فاصله گرفته بود، به سمت سادگی و روانی پیش رفت و لغات دشوار در آن کمتر شد. درون‌مایه نثر نیز که در سال‌های نزدیک به انقلاب مشروطه، آزادی و آزادی‌خواهی، سنت‌شکنی و تجدّدخواهی بود، در این دوره با لحنی آرام‌تر ادامه یافت.

در این بخش، ویژگی‌های نثر در دورهٔ بیداری در سه سطح «زبانی، ادبی و فکری» بررسی می‌شود.

## سطح زبانی

- ۱- در نثر این دوره، واژه‌ها و ترکیب‌های عربی ناآشنا کمتر می‌شود؛
- ۲- به دلایل گوناگون، بسیاری از واژگان انگلیسی، ترکی، فرانسوی و ... به نثر فارسی وارد می‌شود؛
- ۳- برخلاف نثر دوره‌های پیش، عبارت‌های وصفی دور و دراز و لفظ‌پردازی‌های بیجا در نامه‌ها و نوشته‌ها کاهش یافته آشکار می‌یابد؛
- ۴- نثر این دوره ساده و قابل فهم است؛
- ۵- در ساختار و ترکیب دستوری سخن، جمله‌ها درست‌تر و با طبیعت زبان هم‌آهنگ‌تر می‌شود.

## سطح ادبی

- ۱- نثر فارسی، حتی پیش‌تر از شعر فارسی در دورهٔ بیداری، قیدوبندهای نثر مصنوع و فنی را کنار می‌گذارد و کاملاً گزارشی و ساده می‌شود؛
- ۲- صنایع ادبی از نثر جدا می‌شود و نثر در بیان خواست و آمال (آرزوهای) مردم به شکلی پویا ظاهر می‌گردد.
- ۳- یکی از ضعف‌های تکنیکی در اغلب داستان‌های دوران مشروطه، حضور راوی سوم شخص در بعضی صحنه‌های داستان و سخن‌گفتن او با خواننده است که امروزه کاربرد چندانی ندارد.
- ۴- اکثر نویسندگان این دوره، داستان را مطابق ذوق عامهٔ مردم می‌نوشتند و سبک نویسندگی آنان مطابقت کاملی با ادبیات داستانی جدید نداشت.

## سطح فکری

- ۱- همهٔ درون‌مایه‌هایی که برای شعر دورهٔ بیداری؛ مثل «آزادی، وطن، قانون، تعلیم و تربیت جدید، توجه به مردم، توجه به دانش‌ها و فنون نوین» بیان شد، در نثر نیز به صورت کامل، مورد توجه نویسندگان بوده است.
- ۲- نثر در دوران مشروطه با ویژگی‌هایی چون نوگرایی، تجدیدخواهی و آزادی‌طلبی و با هدف تأثیر بر عامهٔ مردم گسترش یافت؛ بنابراین محتوای انواع نثر، معطوف به همین درون‌مایه‌ها بود.
- ۳- از شاخه‌های ارزنده‌ای که در نثر عصر بیداری چشم‌نواز است، طنز سیاسی - اجتماعی است.
- ۴- دشمنی با استعمار و استبداد نیز یکی از موضوعاتی بود که در نثر روزنامه‌ای بسیار مورد توجه قرار گرفت.
- ۵- بسیاری از نثرهای دورهٔ بیداری، به ویژه نثر داستانی، به موضوع تنفر از خرافات می‌پردازد.
- ۶- حقوق مدنی زنان، از جمله موضوعاتی است که در کنار تعلیم و تربیت نوین و همگانی بسیار مورد توجه نویسندگان بوده است.



### خود ارزیابی

۱- شعر زیر را در دو سطح ادبی و فکری بررسی کنید. (از هر سطح دو مورد):

<p>از مُلک ادب حکم‌گزاران همه رفتند آن گرد شتابنده که در دامن صحراست داغ است دل لاله و نیلی است بر سرو افسوس که افسانه‌سرایان همه خفتند یک مرغ گرفتار در این گلشن ویران خون بار بهار از مژه در فرقت آحاب</p>	<p>شو بار سفر بند که یاران همه رفتند گوید چه نشینی که سواران همه رفتند کز باغ جهان لاله‌عذاران همه رفتند اندوه که اندوه‌گساران همه رفتند تنها به قفس ماند، هزاران همه رفتند کز پیش تو چون ابر بهاران همه رفتند ملک‌الشعرا بهار</p>
--	--

سطح ادبی

سطح فکری

۲- این سروده را در قلمرو ادبی بررسی کنید:

<p>شِکوه‌ها ز دست زمانه کردم سیل خون به دامان روانه کردم از جفایست ای چرخ دون ننام دزد را چو محرم به خانه کردم؟ عارف قزوینی</p>	<p>گریه را به مستی بهانه کردم آستین چو از چشم بر گرفتم از چه روی چون ارغنون ننام؟ چون نگریم ز درد و چون ننام</p>
---	--

قلمرو ادبی

۳- متن زیر از کتاب «تاریخ بیداری ایرانیان» را در دو سطح زبانی و فکری تحلیل کنید.

«اگرچه ما در این تاریخ خود بیداری ایرانیان را از سال ۱۳۲۲ شروع کرده‌ایم، لکن اگر خیال خود را جمع کنیم و به نظر دقت و انصاف در تاریخ گذشتگان بنگریم، هرآینه به خوبی مشاهده می‌کنیم که در مجاری سنه ۱۳۶۵ بسیاری از امور و وقایع را که دلالت دارد بر بیداری ایرانیان و قدم گذاردن آنها به راه تمدن و باعث و مسبب آن را جز مرحوم میرزا تقی‌خان امیرنظام احدی را سراغ نداریم؛ چه آن بزرگ مرد از آن یگانه اشخاص بود که به قابلیت خود بدون اسباب و مساعدت خارجی از پستی به بلندی رسید. یعنی پسر آشپز قائم مقام بود و در اثنای کار و شغل، خویش را دارای رتبه و مقام صدارت نمود. دوست و دشمن او را از نوادر دهر شمردند و از خلقت‌های فوق‌العاده دانسته و کارهای امیرنظام از ترتیب و انتظام قشون و اصلاح کار دفتر و مالیه که خرج، دو کرور اضافه بر دخل بود و عمارت و مرمت خرابی‌های دیگر که به زودی محال می‌نمود و همه در یک دو سال صورت گرفت، گواه و دلیل بزرگی مرد است.»

سطح زبانی

.....

.....

.....

.....

### خود را بپازمایید



- ۱- درستی و نادرستی هر یک از عبارات‌های زیر را مشخص کنید:
- الف) شعر عصر بیداری به دلیل موقعیت اجتماعی و انقلابی، فقط برای خواص قابل فهم است.
- درست ○ نادرست
- ب) در شعر برخی از شعرای دوره بیداری توجه به واژگان کهن دیده می‌شود.
- درست ○ نادرست
- پ) در شعر عصر بیداری، به ندرت می‌توان واژه‌های فرنگی و اصطلاحات انگلیسی و روسی، فرانسوی و ترکی یافت.
- درست ○ نادرست
- ت) گروهی از شاعران عصر بیداری که به زبان مردم عادی شعر می‌گفتند، به آرایه‌های بیانی و بدیعی و سنت‌های ادبی پای‌بند بودند.
- درست ○ نادرست
- ث) شعر مشروطه از نظر درون‌مایه تحول چشمگیری داشت.
- درست ○ نادرست
- ج) نگرش شاعران و نویسندگان عصر بیداری از جزئی‌نگری و عینیت‌گرایی به کلی‌نگری و ذهنیت‌گرایی روی آورد.
- درست ○ نادرست
- ۲- نوشته زیر، از علی‌اکبر دهخدا است. این نوشته را از دیدگاه «زبانی، ادبی و فکری» بررسی کنید. (در هر دیدگاه، دو مورد):
- «اگرچه دردسر می‌دهم، اما چه می‌توان کرد، نُشخوار آدمی‌زاد حرف است. آدم حرف هم که نزند، دلش می‌پوسد. ما یک رفیق داریم اسمش دَم‌مِی است. این دم‌مِی حالا بیشتر از یک‌سال بود موی دماغ ما شده بود که کبلایی، تو که هم از این روزنامه‌نویس‌ها پیرتری، هم دنیادیده‌تری، الحمدلله به هندوستان هم که رفته‌ای، پس چرا یک روزنامه نمی‌نویسی؟ ...»

	دیدگاه زبانی:
	دیدگاه ادبی:
	دیدگاه فکری:

۳- شاعران در دوره بازگشت به چه سبک‌هایی روی آوردند؟

.....

۴- بارزترین ویژگی زبان شعر عصر بیداری چیست؟

.....

۵- چرا در دوره بیداری، شاعران شعر را متناسب با زبان و فهم مردم عادی بیان می‌کردند؟

.....

۶- دلایل بی توجهی کاربرد جمله‌ها و ترکیب‌های زبانی در شعر دوره بیداری را بنویسید.

۷- شاخص‌ترین درون مایه‌های شعر عصر بیداری را نام ببرید.



## پرسش‌های چهارگزینه‌ای درس چهارم

۱- با توجه به درون مایه‌های شعر دوره مشروطه، کدام بیت در این دوره سروده نشده است؟

- ۱) هر کو در اضطراب وطن نیست
  - ۲) آفتاب مُلکت سلطان که دست جود او
  - ۳) یک روز طرز کار به میل رجال بود
  - ۴) بس که در میدان آزادی گمیتم تند راند
- آشفته و نژند چو من نیست  
خواهد او را کز میان خلق بی همتا کند  
امروز طرز کار ز قانون مفسر است  
گیتی کج رو به زندان می‌دهد کیفر مرا

۲- همه موارد زیر، به جز..... از ویژگی‌های سطح زبانی نثر دوره بیداری است.

- ۱) بسیار ساده و قابل فهم است.
- ۲) واژه‌ها و ترکیب‌های غربی ناآشنا کمتر می‌شود.
- ۳) بسیاری از واژگان انگلیسی، ترکی و فرانسوی به نثر فارسی وارد می‌شود.
- ۴) قید و بندهای نثر مصنوع و فنی را کنار می‌گذارد و کاملاً گزارشی می‌شود.

۳- در قلمرو فکری، موضوع کدام متن با بقیه متفاوت است؟

- ۱) رونده بی‌معرفت، مرغ بی‌پر است و عالم بی‌عمل، درخت بی‌تر و زاهد بی‌علم، خانه بی‌در.
- ۲) چون بشناختم که آدمی، شریف‌تر خلاق است و قدر ایام عمر خویش نمی‌داند، در شگفت افتادم.
- ۳) و همه نشست و خاست با جوانان مدار، با پیران نیز مجالست کن و رفیقان پیر و جوان آمیخته دار.
- ۴) تو بلکه فردا دلت خواست بنویسی، پارتی‌های بزرگان ما از روی هواخواهی روس و انگلیس تعیین می‌شود.

۴- همه موارد زیر، به جز..... از ویژگی‌های سطح ادبی نثر دوره بیداری است.

- ۱) عبارت‌های وصفی دور و دراز و لفظ‌پردازی‌های بی‌جا در نامه‌ها و نوشته‌ها کاهش آشکار می‌یابد.
- ۲) اکثر نویسندگان این دوره دید جدید نسبت به ادبیات داستانی نداشتند.
- ۳) صنایع ادبی از نثر جدا می‌شود.
- ۴) نثر در بیان خواست و آمال و آرزوهای مردم به شکلی پویا ظاهر می‌گردد.

۵- همه گزینه‌های زیر، به جز..... از موضوعات مورد توجه نویسندگان دوره بیداری است.

- ۱) حقوق مدنی زنان
- ۲) توجه به خرافات
- ۳) طنز سیاسی - اجتماعی
- ۴) دشمنی با استعمار و استبداد

۶- کدام گزینه در مورد ویژگی‌های شعر و نثر دوره بیداری، نادرست است؟

- ۱) کاربرد واژه‌های کهن مانند بادافره، خلیدن و ... در شعر این دوره مشاهده می‌شود.
- ۲) توجه به زبان و دقت در کاربرد جمله‌ها و ترکیب‌ها در شعر این دوره دیده می‌شود.
- ۳) دشمنی با استعمار و استبداد نیز یکی از موضوعاتی بود که در نثر روزنامه‌ای بسیار مورد توجه قرار گرفت.
- ۴) نثر با ویژگی‌هایی چون نوگرایی، تجددخواهی و آزادی‌طلبی و با هدف تأثیر بر عامه مردم گسترش یافت.

۷- کدام ویژگی در سروده زیر وجود ندارد؟

- «بهر قتل فقراي مسکين  
بهر ملت به زبان شيرين  
عده‌اي گرگ نشسته به کمين  
نقل فرهاد مکن لولو مياد»

بچه جون داد مکن لولو مياد»

- ۱) سادگی و روانی شعر
- ۲) کاربرد اصطلاحات عامیانه
- ۳) دربردارنده مضامین سیاسی و اجتماعی
- ۴) به کارگیری قالب مستزاد

۸- در کدام گزینه، شاخص‌ترین شاعران حوزه دفاع از حقوق کارگران و ضعیفان نام برده شده‌اند؟

- (۱) عارف قزوینی، نسیم شمال  
 (۲) ملک الشعرای بهار، میرزاده عشقی  
 (۳) عارف قزوینی، میرزاده عشقی  
 (۴) ابوالقاسم لاهوتی، فرخی یزدی

۹- همه شعرای کدام گزینه در عصر بیداری، به زبان ساده کوچه و بازار روی آوردند و از واژه‌ها و اصطلاحات موسیقی عامیانه بهره بردند؟

- (۱) ملک‌الشعرا بهار، نسیم شمال  
 (۲) عارف قزوینی، نسیم شمال  
 (۳) ادیب‌الممالک فراهانی، عارف قزوینی  
 (۴) ملک‌الشعرا بهار، ادیب‌الممالک فراهانی

۱۰- در کدام گزینه، نام قالب‌های شعری که بیشتر مورد توجه «ادیب‌الممالک فراهانی» و «ملک‌الشعرا بهار» بوده، آمده است؟

- (۱) قصیده، غزل  
 (۲) مستزاد، مثنوی  
 (۳) قصیده، مثنوی  
 (۴) مثنوی، غزل